Taranta, Irena

Relikty zabudowy przy ulicy Złotej 15 w Tykocinie

"Biuletyn Konserwatorski Województwa Podlaskiego", 23, 2017, s. 81-[104]

Zdigitalizowano w ramach projektu pn. Budowa platformy "Podlaskie Czasopisma Regionalne", dofinansowanego z programu „Społeczna odpowiedzialność nauki” Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego (umowa SONB/SP/465121/2020).

Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego

Udostępniono do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

IRENA TARANTA
Białystok

Relikty zabudowy przy ulicy Złotej 15 w Tykocinie

Dom buduje się mądrością,
a umacnia się go roztropnością.
Księga Przysłów (24,3)

1. WSTĘP

Tykocin jest położonym nad Narwią miastem lokowanym na prawie chełmińskim w 1425 roku przez księcia mazowieckiego Janusza I. Bezpośrednie sąsiedztwo rzeki było jednym z najbardziej istotnych uwarunkowań sprzyjających tworzeniu średniowiecznych ośrodków miejskich[1]. Wpływ warunków naturalnych znalazł odzwierciedlenie w pasmowym, rozciągniętym wzdłuż Narwi, układzie przestrzennym[2] (il. 1-2). Przebieg głównych ulic podporządkowano ukształtowaniu topograficznemu w sposób świadomy i staranny.

Położona w bliskim sąsiedztwie rzeki ulica Złota stanowi ważny element kompozycji urbanistycznej i ciągu komunikacyjnego. Wychodzi ona z południowo-zachodniego narożnika placu Czarnieckiego (identyfikowany jako rynek lokacyjny[3]), w kierunku zachodnim do mostu na kanale miejskim (dawniej strużka Motława) i łączy dwa rynki: wspomniany wyżej plac Czarnieckiego i Rynek Stary. Ulica Złota ma kluczowe znaczenie komunikacyjne od czasów powstania miasta. Biegły przez nią wówczas trzy zbiegające się drogi: z Łomży przez Łopuchowo, z Wizny przez Nieciece i z południowego Podlasia (z Brańska i Bielska), prowadzące przez rynek i krótką ulicę wiodącą ku przeprawie na Narwi do Grodna i Wilna[4].

Na działce oznaczonej numerem geodezyjnym 1803 przy ulicy Złotej 15 w Tykocinie zostały przeprowadzone badania archeologiczne, które mimo ograniczonego zasięgu dostarczyły nowych danych dotyczących kształtowania się i rozwoju struktury przestrzennej ulicy Złotej (il. 3). Celem artykułu jest przedstawienie odkrytej podczas prac wykopaliskowych zabudowy parceli w kontekście urbanistycznym ulicy (il. 4).

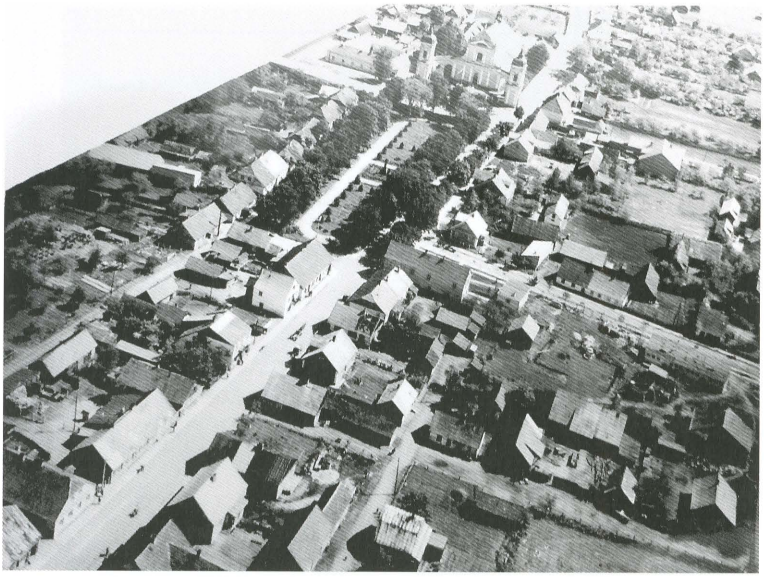

1. Widok z lotu ptaka od strony południowo-zachodniej. *Fot. Z. Siemaszko, 1967 r., neg. ODZ 3066, zbiory Archiwum Państwowego w Białymstoku.* **Bird's-eye view from the south-west.** ***Photo: Z. Siemaszko, 1967, negative: Centre for Documentation of Monuments 3066, collections of the State Archive in Białystok.***

2. Widok z lotu ptaka, od strony południowej. *Fot. D. Krasnodębski, 2007.* **Bird's-eye view from the south.** ***Photo: D. Krasnodębski, 2007.***

Badanie miasta współczesnego pod względem jego konstrukcji i formy wymaga poznania miasta dawnego[5]. Aby uzyskać hipotetyczną rekonstrukcję przemian i podziału parceli niezbędne jest pełne wykorzystanie wszelakich przekazów źródłowych (źródła planistyczne, archeologiczne, wyniki badań architektonicznych etc.) z naniesieniem wynikających stąd interpretacji na współczesne podkłady sytuacyjno-wysokościowe[6].

3. Ulica Złota 15, działka nr 1803. Plan działki i parceli sąsiednich z zaznaczonym wykopem archeologicznym i odkrytymi reliktami zabudowy. *Rys. i oprac. I. Taranta.*
15 Złota Street, plot no. 1803. Plan of the plot and adjoining lots with a marked archaeological dig and unearthed relics of the development. ***Drawing and prep. I. Taranta.***

2. Źródła i materiały do ulicy Złotej

Przesłanki metrologiczne

Współczesny plan miasta jest odzwierciedleniem aktualnie zachowanych podziałów własnościowych, które wywodzą się z parcelacji przeprowadzonej w średniowieczu, ale nie zachowały w pełni jej zasad[7]. W artykule poświęconym badaniom planów miast średniowiecznych Janusz Pudełko przedstawił metodę metrologiczną analizy współczesnego planu miasta wytyczonego w średniowieczu[8]. Pozwala ona zrekonstruować możliwie prawdopodobną koncepcję pierwotną zało-

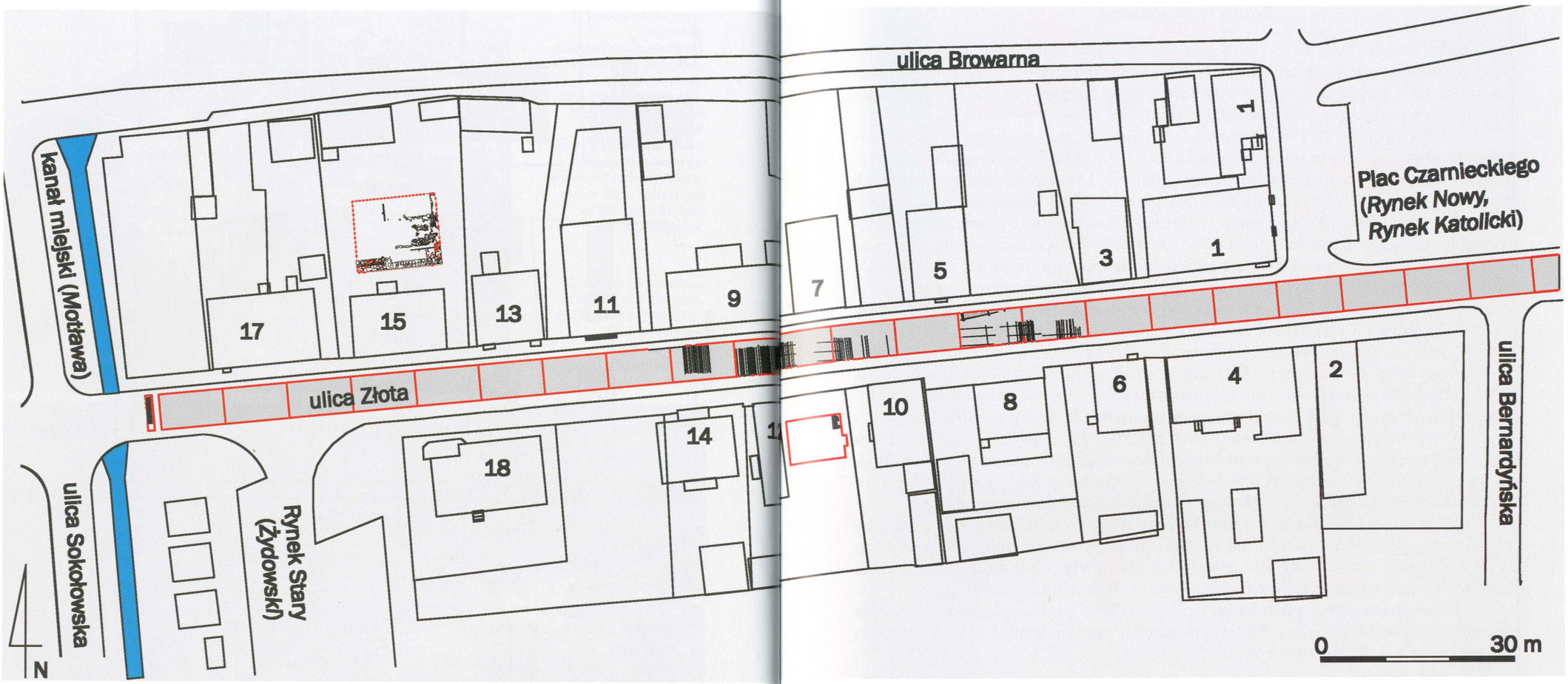

Legenda

- 15 — budynki mieszkalne, jednostek samorządu terytorialnego, sektora bankowego
- budynki gospodarcze, handlowo-usługowe, gastronomiczne
- wykopy archeologoczne
- relikty zabudowy, bruków, nawierzchni ulic odsłonięte w wykopach archeologicznych
- *Rynek Nowy* — nazwy rynków i ulic wymienione w inwentarzu z 1772 r.
- cieki wodne

4. Ulica Złota. Wykopy archeologiczne z zaznaczonymi reliktami zabudowy *(oprac. I. Taranta)* i drewnianą konstrukcją ulicy *(oprac. A. Wawrusiewicz)* nałożone na współczesny podkład geodezyjny.
Złota Street. Archaeological digs with marked relics of the development *(prep. I. Taranta)* and wooden street construction *(prep. A. Wawrusiewicz)* placed on the contemporary geodetic base.

żenia w oparciu o zagadnienie działki miejskiej[9]. Istota tej metody polega na posługiwaniu się metrologicznym sposobem badania planu, przy zrozumieniu zasadniczego mechanizmu przemian działki i innych elementów rozplanowania miasta, na bazie rozwijających się stosunków własnościowych[10].

Najwygodniejszą jednostką miary w średniowieczu i okresie wczesnonowożytnym był pręt i sznur; wymiar szerokości działki stanowi całkowitą wielokrotność pręta albo co najwyżej uwzględnia jego podział na trzy części[11]. Na podstawie metody opracowanej przez Janusza Pudełkę autorka artykułu dokonała analizy metrologicznej i ustaliła, że szerokość parceli przyrynkowych wynosiła około 8,94 m, czyli dwa pręty warszawskie (1 pręt = 4,467 m)[12]. Według tych samych miar i zasad geometrycznych, którymi kierowano się przy wytyczeniu rynku, rozmierzano cały teren miasta średniowiecznego[13].

Obecnie szerokość parceli przy ulicy Złotej wynosi od 6,5 m do 22 m w pierzei północnej (najwięcej jest parceli o szerokości 10 m i 12 m), natomiast w południowej od 12 m do 28 m (najwięcej parceli o wymiarach 12 m i 21-23 m). Pomiaru dokonano w części frontowej działek, od ulicy Złotej.

Każda wytyczona w średniowieczu działka miała tzw. *prawo frontu*, tzn. była dostępna przynajmniej z jednej ulicy[14]. Oprócz funkcji podstawowej, jaką było udostępnianie działki, ulica Złota spełniała funkcję nadrzędną, komunikując miasto z otoczeniem[15]. Szerokość ulic była równa całkowitej szerokości działki albo jej połowie[16]. Obecnie szerokość ulicy Złotej wynosi 12,8-13 m.

Źródła kartograficzne

Plan Rynku Tykockiego, 1769 rok, rys. K. Nowicki[17]. Zaznaczono na nim część wschodnią ulicy Złotej[18], której szerokość wynosiła od 9 m (2 pręty warszawskie) do 11 m (około 2,5 pręta warszawskiego). Niestety, nie ma na tym planie naniesionych podziałów parcelacyjnych (il. 5).

Plan Tykocina z ca 1790 r. sporządzony przez Kruszewskiego[19]. Jest to bardzo dokładna i wierna mapa miasta pokazująca zabudowę jako zestaw poszczególnych budynków z rozróżnieniem drewnianych i murowanych, o wymiarach zbliżonych do rzeczywistych[20] (il. 6-7). Na planie została zaznaczona drewniana zabudowa ulicy Złotej, która z nielicznymi wyjątkami była usytuowana szczytowo względem ulicy. Przedłużeniem ulicy Złotej w kierunku zachodnim, do mostu na Motławie była północna pierzeja Rynku Żydowskiego, w której dominowała zabudowa drewniana (z wyjątkiem jednego budynku murowanego), usytuowana zarówno kalenicowo, jak i szczytowo. Wyżej wymieniony Rynek został wytyczony w latach 30. lub 40. XVIII wieku[21]. Być może wcześniej na tym obszarze znajdował się staw, który został zasypany, a teren wykorzystany do celów handlowych przez ówczesnego właściciela miasta - hetmana koronnego Jana Klemensa Branickiego. Hetman Branicki potrzebował nowego placu targowego w związku z wprowadzonymi estetycznymi i funkcjonalnymi rozwiązaniami w kompozycji urbanistyczno-architektonicznej Tykocina. Ten ostatni przedstawiciel rodu Branickich herbu Gryf oparł przebudowę Rynku nad Narwią na wzorcach barokowej urbanistyki, nawiązując do monumentalnych przedsięwzięć Ludwika XIV[22] i zmieniając sposób użytkowania przestrzeni rynkowej z handlowej na reprezentacyjną.

W 1948/49 r. współczesną działkę przy ulicy Złotej 15 tworzyły dwie parcele. Granica wschodnia parceli nie została zaznaczona na mapie[23]. Na początku lat 70.[24] ubiegłego stulecia działki zostały scalone, wytyczono wschodnią granicę parceli, biegnącą równolegle wzdłuż wschodniej ściany budynku (il. 8).

Porównując plany powojenne i plan z 1790 r. pod względem ustawienia budynków i przebiegu ulicy Złotej i północnej pierzei Rynku Starego, można stwierdzić, że zaszły niewielkie zmiany.

Źródła ikonograficzne

Fotografia archiwalna z 1916 r. Tykocin, północna pierzeja Rynku Żydowskiego[25]. Obecnie ulica Złota, budynek nr 17 i zachodnia część murowanego budynku jednokondygnacyjnego nr 15. Widok od strony południowej (il. 9).

→

5. Rynek Tykocki, 1769, z naniesionymi datami budowy lub nabycia obiektów. *Rys. K. Nowicki, zbiory Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie, Gabinet Rycin, zbiór Stanisława Augusta Poniatowskiego, p. 188, nr 56, za: J. Maroszek, Dzieje województwa podlaskiego do 1795 roku, Białystok 2013, il. 66. Chronologię budynków określił J. Kubiak; Spuścizna po Januszu Kubiaku, zbiór notatek, zbiory archiwalne Narodowego Instytutu Dziedzictwa w Warszawie, za: I. Taranta, Tykocin - urbanistyczny palimpsest, w: „Biuletyn Konserwatorski Województwa Podlaskiego", z. 20, 2014, il. 6.*

Tykocin Market Square, 1769, with marked dates of construction works or purchases. *Drawing: K. Nowicki, collections of the University of Warsaw Library, Print Room, the Stanisław August Poniatowski Collection, p. 188, no. 56, after: J. Maroszek, Dzieje województwa podlaskiego do 1795 roku, Białystok 2013, fig. 66. The chronology of the buildings was determined by J. Kubiak: Spuścizna po Januszu Kubiaku, zbiór notatek, zbiory archiwalne Narodowego Instytutu Dziedzictwa w Warszawie, after: I. Taranta, Tykocin - urbanistyczny palimpsest, in: "Biuletyn Konserwatorski Województwa Podlaskiego", fasc. 20, 2014, fig. 6.*

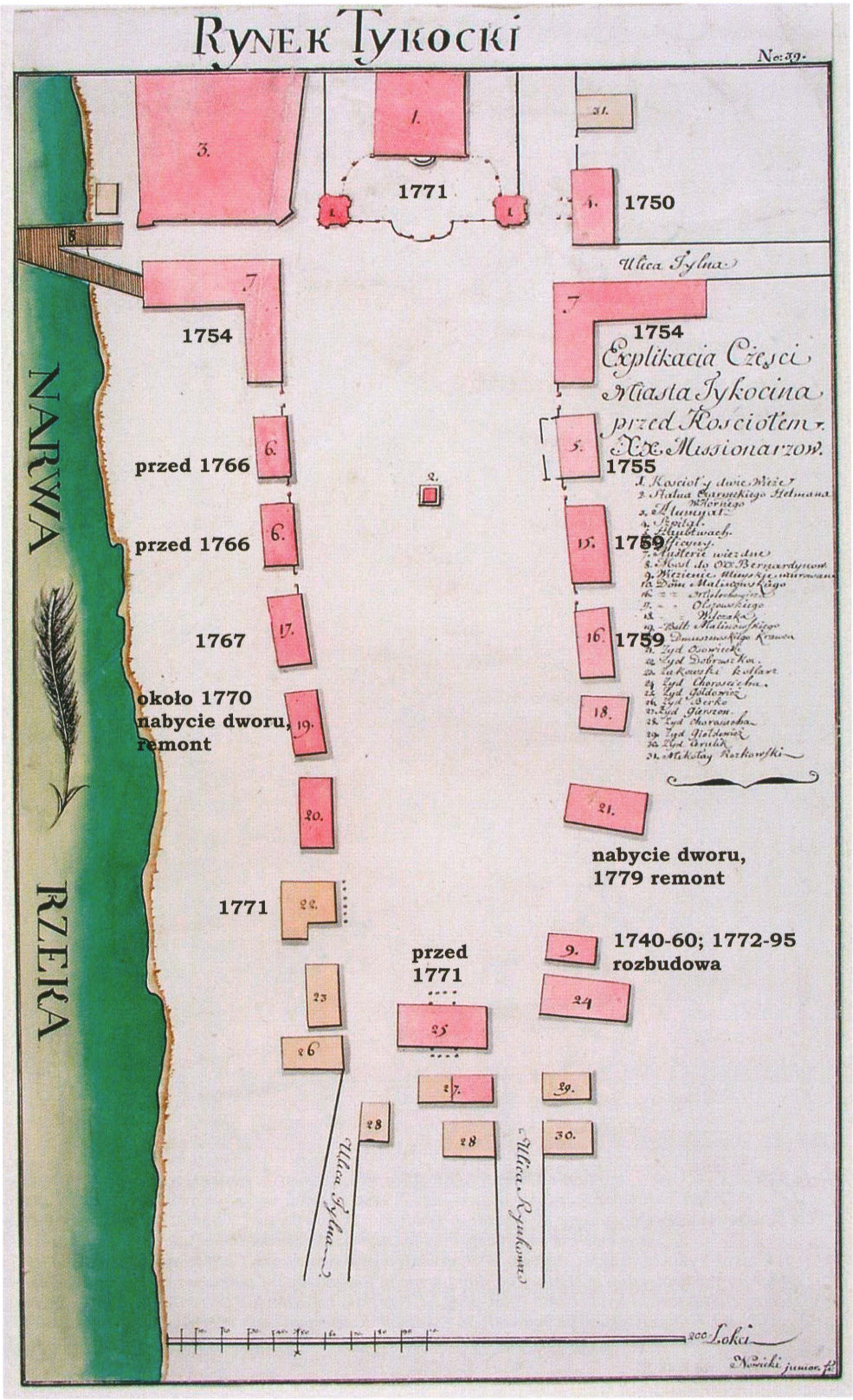
Rynek Tykocki
No: 39.
1771
1750
Ulica Tylna
1754
1754
Explikacia Części Miasta Tykocina przed Kościołem XX. Missionarzow.
1755
przed 1766
przed 1766
1759
1767
1759
około 1770 nabycie dworu, remont
nabycie dworu, 1779 remont
1771
1740-60; 1772-95 rozbudowa
przed 1771
Ulica Tylna
Ulica Rynkowa
NARWA
RZEKA
200 Łokci

6. 1) Plan Tykocina (fragment) z 1790 roku, sporządzony przez Kruszewskiego. *Zbiory Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Białymstoku;* 2) Współczesna siatka ulic nałożona na historyczny Plan Kruszewskiego. *Opracowanie St. Rzeźnik, I. Taranta, P. Wroniecki, za: I. Taranta, Tykocin – urbanistyczny palimpsest, w: „Biuletyn Konserwatorski Województwa Podlaskiego", z. 20, 2014, il. 8.*

1) Plan of Tykocin (fragment) from 1790, executed by Kruszewski. *Collections of the Voivodeship Office for the Protection of Historical Monuments in Białystok;* 2) *Contemporary network of streets placed on the historical Kruszewski Plan, prep. St. Rzeźnik, I. Taranta, P. Wroniecki, after: I. Taranta, Tykocin – urbanistyczny palimpsest, in: "Biuletyn Konserwatorski Województwa Podlaskiego", fasc. 20, 2014, fig. 8.*

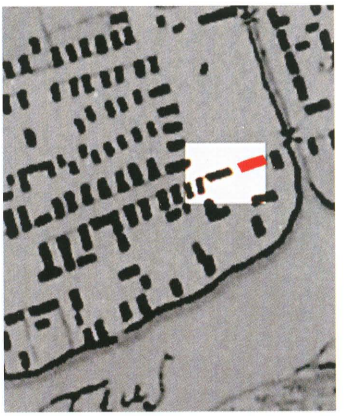

7. Fragment planu Tykocina z 1790 roku, sporządzony przez Kruszewskiego. *Zbiory Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Białymstoku, z zaznaczonym rejonem parceli przy ulicy Złotej 15-17. Oprac. A. Sierko-Szymańska.*
Fragment of a plan of Tykocin from 1790, executed by Kruszewski. *Collections of the Voivodeship Office for the Protection of Historical Monuments in Białystok, with marked area of plots in 15-17 Złota Street. Prep. A. Sierko-Szymańska.*

8. Ulica Złota 15, działka nr 1803. Plan działki i parceli sąsiednich z zaznaczonym kolorem czerwonym wykopem archeologicznym i odkrytymi reliktami zabudowy. Kolorem niebieskim zaznaczono podział parcelacyjny z 1948/49 r. Kolorem żółtym zaznaczono podział parcelacyjny z lat 70. ubiegłego stulecia. *Rys. i oprac. I. Taranta.*
15 Złota Street, plot no. 1803. Plan of the plot and adjoining lots with an archaeological dig marked in red and unearthed relics of development. Division into plots from 1948/49 is marked in blue. Division into plots from the 1970s is marked in yellow. *Drawing and prep. I. Taranta.*

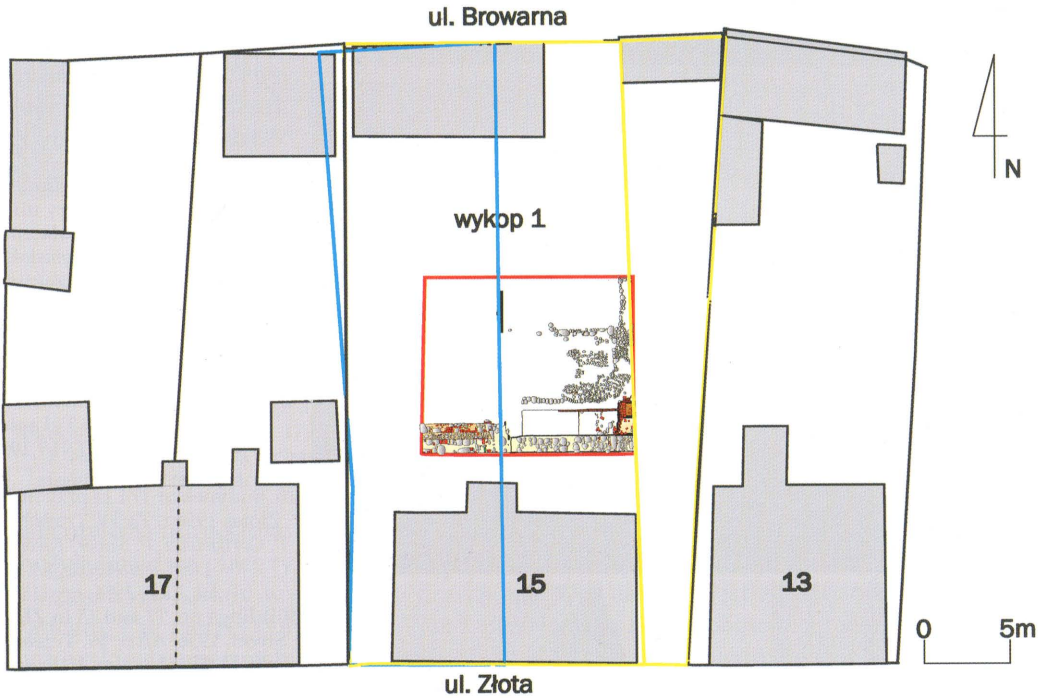

Fotografia archiwalna z 1956 r., Tykocin, fragment pierzei północnej i wschodniej Rynku Żydowskiego[26]. Obecnie ulica Złota, budynki nr 17, 15 – drewniany budynek wzniesiony po 1945 r. (il. 10).

Fotografia archiwalna z lat 70. ubiegłego stulecia, Tykocin, fragment pierzei północnej Rynku Żydowskiego[27]. Obecnie ulica Złota, budynki nr 15 i 17 (il. 11).

Inwentarze Tykocina z lat: 1571, 1701, 1772

Inwentarz Tykocina 1571 r. Została tutaj wymieniona ulica Wielka – najprawdopodobniej dzisiejsze ulice Złota i Piłsudskiego: *Wyszedłszy z zaułku na Wielką ulicę idąc z rynku do Żydów*[28].

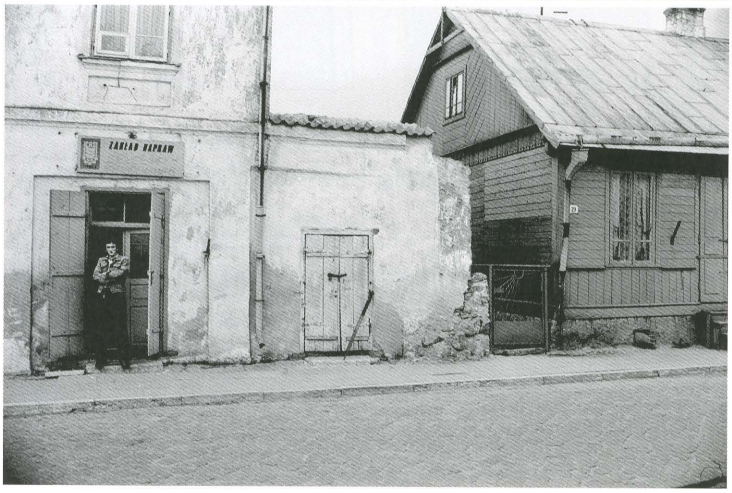

Inwentarz Tykocina z 1701 r. W tym materiale źródłowym została wspomniana ulica Warszawska, będąca przypuszczalnie współczesnymi ulicami Złotą i Piłsudskiego: *Klin między Ulicami Warszawską y Kaczorowską Place bez Ogrodów krótkie*[29].

Inwentarz dóbr wszystkich (...) po śmierci Jana Klemensa (...) Branickiego (...) w roku tysiącznym siedemsetnym siedemdziesiątym drugim spisany. W dokumencie tym zo-

9. Budynek nr 17 i zachodnia część budynku nr 15 przy ulicy Złotej, 1916 r. *Zbiory Muzeum Podlaskiego w Białymstoku, Oddział Muzeum w Tykocinie. Nr inw. MT/H/I 101.*
Building no. 17 and western part of building no. 15 in Złota Street, 1916. *Collections of the Podlasie Museum in Białystok, Branch in Tykocin. Inventory no. MT/H/I 101.*

10. Budynek nr 17 i 15 przy ulicy Złotej, 1956 r. *Za: W. Trzebiński, P. Gartkiewicz, P. Szafer, Tykocin, woj. białostockie, fot. 12, fot. PKZ, 1956, neg. 1869.*
Buildings no. 17 and 15 in Złota Street, 1956. *After: W. Trzebiński, P. Gartkiewicz, P. Szafer, Tykocin, woj. białostockie, photo. 12. Photo: Ateliers for Conservation of Cultural Property (further as: PKZ), 1956, neg. 1869.*

11. Budynek nr 17 i 15 przy ulicy Złotej, lata 70. ubiegłego stulecia. *Zbiory Muzeum Podlaskiego w Białymstoku, Oddział w Tykocinie, nr inw. MT/H/I 450.*
Buildings no. 17 and 15 in Złota Street, 1970s. *Collections of the Podlasie Museum in Białystok, Branch in Tykocin, inventory no. MT/H/I 450.*

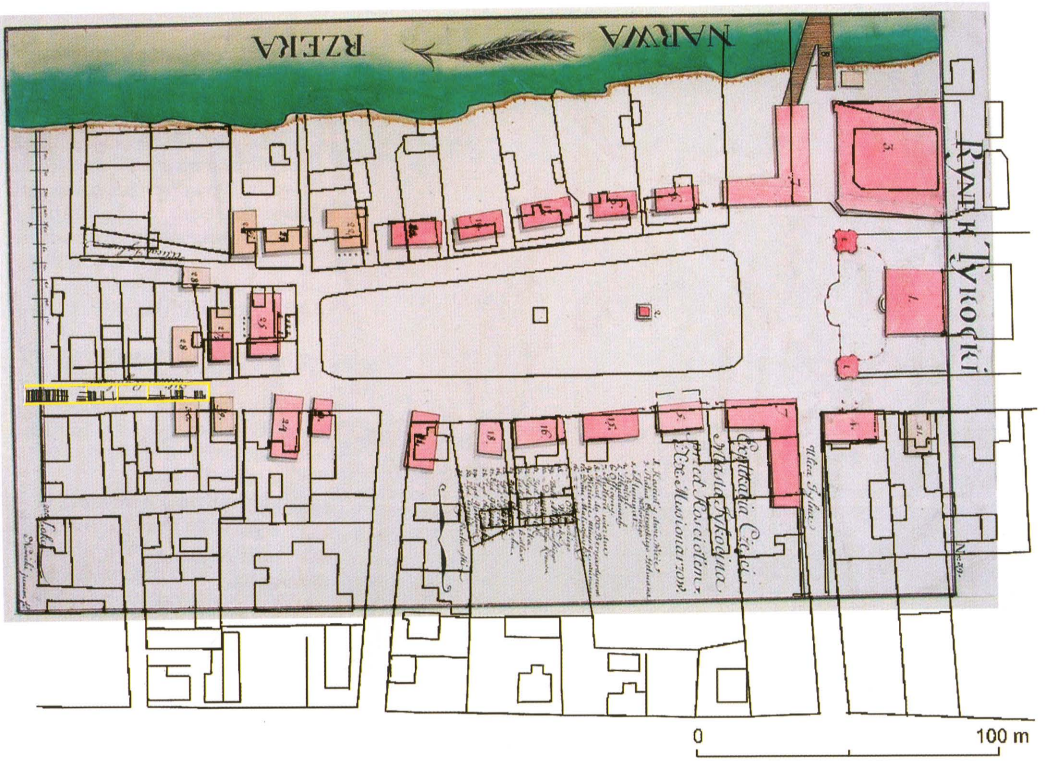

12. Rynek Tykocki, 1769, z naniesionymi współczesnymi budynkami i podziałem parcelacyjnym *(oprac. I. Taranta)* i wykopami archeologicznymi z odkrytymi reliktami konstrukcji drewnianej nawierzchni ulicy *(oprac. A. Wawrusiewicz). Za: I. Taranta, Tykocin – urbanistyczny palimpsest, il. 7.*
Market Square in Tykocin, 1769, with marked contemporary buildings and division into plots *(prep. I. Taranta)* as well as archaeological digs with unearthed relics of the construction of the wooden street surface *(prep. A. Wawrusiewicz). After: I. Taranta, Tykocin – urbanistyczny palimpsest, fig. 7.*

stała opisana ulica Złota: *Ulica Złota od Katolickiego do Żydowskiego Rynku ciągnąca się*[30]. Łączyła ona dwa place rynkowe: Nowy lub Katolicki (rynek lokacyjny) z Żydowskim. W *Inwentarzu* zostały wymienione drewniane budynki (z wyjątkiem jednego murowanego), 7 w pierzei południowej (?) i 9 w północnej (?). W północnej pierzei Rynku Żydowskiego (obecnie budynki nr 15, 17 przy ulicy Złotej) znajdowała się zabudowa drewniana.

Badania archeologiczne

Złota 12

W latach 1978/79 M. Czarnecki z PP Pracownie Konserwacji Zabytków w Warszawie przeprowadził badania archeologiczne na posesji przy ulicy Złotej 12 (il. 4). Celem prac wykopaliskowych było odsłonięcie dawnych brukowanych poziomów użytkowych w celu ich ekspozycji[31]. Najstarszy bruk powstał około XVI wieku i funkcjonował około 100 lat, kolejny powstał w 2. poł. XVII wieku i był użytkowany do początków XVIII stulecia, następny bruk powstał nie wcześniej

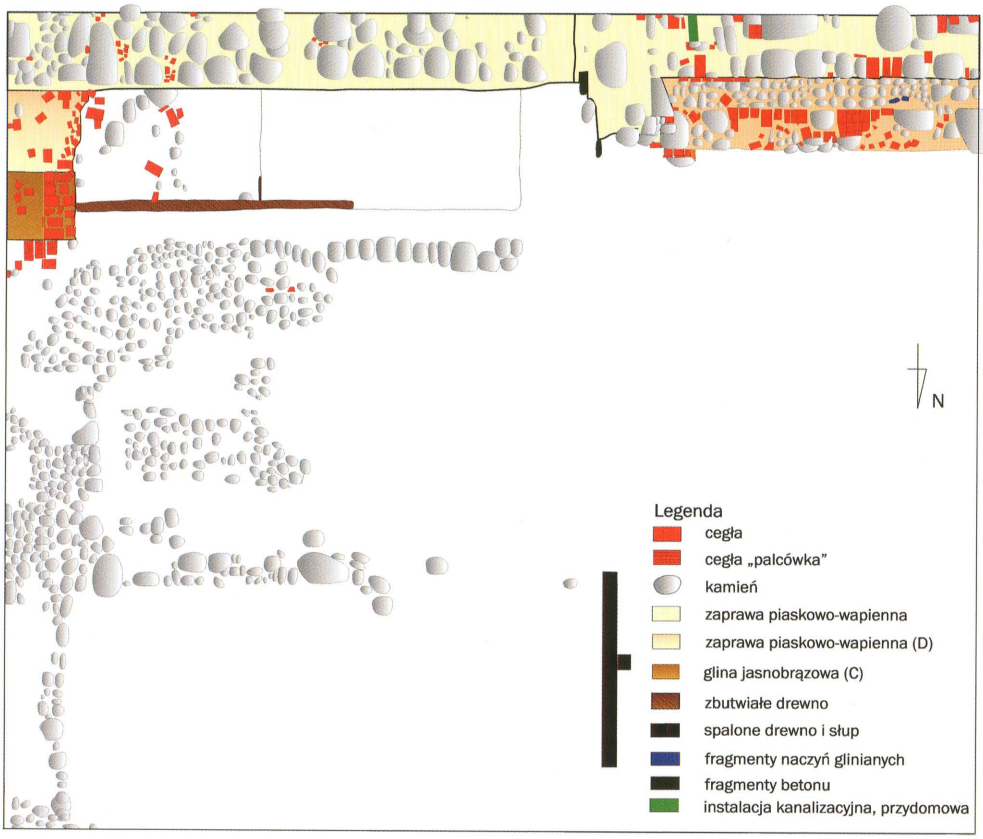

13. Ulica Złota 15, wykop archeologiczny z zaznaczonymi reliktami zabudowy mieszkalnej, gospodarczej, bruku oraz ogrodzenia. *Oprac. I. Taranta.*
15 Złota Street, archaeological dig with marked relics of residential and utility buildings, cobblestones, and fences. ***Prep. I. Taranta.***

niż w 2. poł. XVIII wieku i funkcjonował do 1. poł. XIX stulecia, najmłodszy bruk powstał w 1. ćwierćwieczu XX wieku[32]. W północno-wschodniej części wykopu, w profilu północnym (w odległości 2,6 m od granicy północnej działki przy Złotej 12) zostały odsłonięte relikty XVI-wiecznego domu (rzędna terenu 107,30-107,50 m n.p.m.; poziom fundamentu 106,67 m n.p.m.), z którym był związany odkryty na głębokości 107,53-107,70 m n.p.m. bruk[33]. W północnej części działki odkryto relikty kamienno-ceglane fundamentu komina (rzędna terenu 108,50 m n.p.m.[34]), wzniesionego na początku XIX wieku w okresie Księstwa Warszawskiego i funkcjonującego do początku II wojny światowej[35].

Pas jezdni w ulicy Złotej, część drogi wojewódzkiej nr 671

W 2011 roku K. Rusin i I. Kryński z Działu Archeologii Muzeum Podlaskiego w Białymstoku przeprowadzili przedinwestycyjne badania wykopaliskowe w pasie jezdni w ulicy Złotej. Podczas prac archeologicznych, na głębokości od 107,85-107,40 m n.p.m., zarejestrowano relikty drewnianej konstrukcji drogi o długości

14. Ulica Złota 15, wykop archeologiczny, część południowo-wschodnia. Relikty budynku z 2. poł. XVI w.-2. poł. XVIII w., poziom przyciesi. *Fot. I. Taranta, 2016.*
15 Złota Street, archaeological dig, south-eastern part. Relics of a building from the second half of the sixteenth century-second half of the eighteenth century, level of lower beams. *Photo: I. Taranta, 2016.*

15. Ulica Złota 15, wykop archeologiczny, część południowo-wschodnia. Relikty budynku z 2. poł. XVI w.-2. poł. XVIII w., pieca, komina i bruku. *Fot. I. Kryński, 2016.*
15 Złota Street, archaeological dig, south-eastern part. Relics of a building from the second half of the sixteenth century-second half of the eighteenth century, a stove, a chimney, and cobblestones. *Photo: I. Kryński, 2016.*

16. Ulica Złota 15, wykop archeologiczny, profil S, część południowo-wschodnia. Relikty budynku z 2. poł. XVI w.-2. poł. XVIII w., pieca, komina oraz fundamenty budynku z 2. poł. XVIII i początku XIX w. *Fot. I. Taranta, 2016*
15 Złota Street, archaeological dig, profile S, south-eastern part. Relics of a building from the second half of the sixteenth century-second half of the eighteenth century and a chimney, as well as foundations of a building from the second half of the eighteenth century and the early nineteenth century. *Photo: I. Taranta, 2016.*

około 70 m i szerokości dochodzącej do 4,5 m, przebiegającej na osi E–W, z odchyleniem w kierunku północno-zachodnim[36] (il. 4). Znaczne zawilgocenie gruntu, związane z bliskością rzeki Narwi i cieku rzecznego Motławy, a także uwarunko-

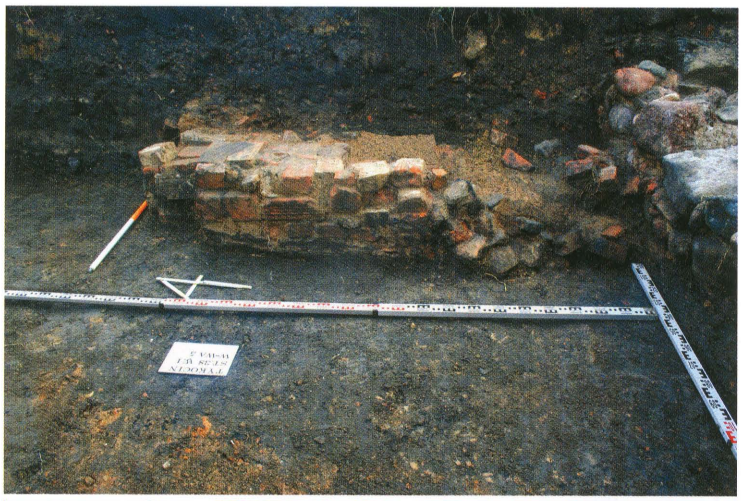

17. Ulica Złota 15, wykop archeologiczny, profil S, część południowo-wschodnia. Relikty budynku z 2. poł. XVI w.-1. poł. XVIII w., pieca i komina. *Fot. I. Kryński, 2016.*
15 Złota Street, archaeological dig, profile S, south-eastern part. Relics of a building from the second half of the sixteenth century-first half of the eighteenth century, a stove and a chimney.
Photo: I. Kryński, 2016.

18. Ulica Złota 15, wykop archeologiczny, profil E, część południowo-wschodnia. Relikty budynku z 2. poł. XVI w.-2 poł. XVIII w., pieca, komina, fundamenty budynku z 2. poł. XVIII i początku XIX w., bruków. *Fot. I. Taranta, 2016.*
15 Złota Street, archaeological dig, profile E, south-eastern part. Relics of a building from the second half of the sixteenth century-second half of the eighteenth century, a stove, a chimney, foundations of a building from the second half of the eighteenth century and early nineteenth century, and cobblestones.
Photo: I. Taranta, 2016.

wania klimatyczne, zwłaszcza w porze jesienno-zimowej[37], szybkie narastanie organicznej warstwy utrudniającej lub uniemożliwiającej komunikację, powodowały konieczność budowy drewnianych pomostów ulicznych[38]. Odkryta nawierzchnia ulicy Złotej była wykonana z dranic ułożonych poprzecznie na legarach. Pozostałości drewnianej konstrukcji odsłonięto przy moście na kanale miejskim (dawniej Motława), na wysokości budynków nr 14, 12, 9, 7, 8 i 6 (odcinek najbardziej wysunięty na wschód). Zaznaczona na *Planie Rynku Tykockiego* z 1769 roku ulica Złota wybiega z Rynku Nowego na wysokości przestrzeni między współcześnie istniejącymi budynkami nr 6 i 8, gdzie podczas badań archeologicznych odkryto relikty drewnianej konstrukcji ulicy (il. 5, 12).

Złota 15

W 2016 roku I. Taranta z Działu Archeologii Muzeum Podlaskiego w Białymstoku przeprowadziła przedinwestycyjne badania archeologiczne na posesji

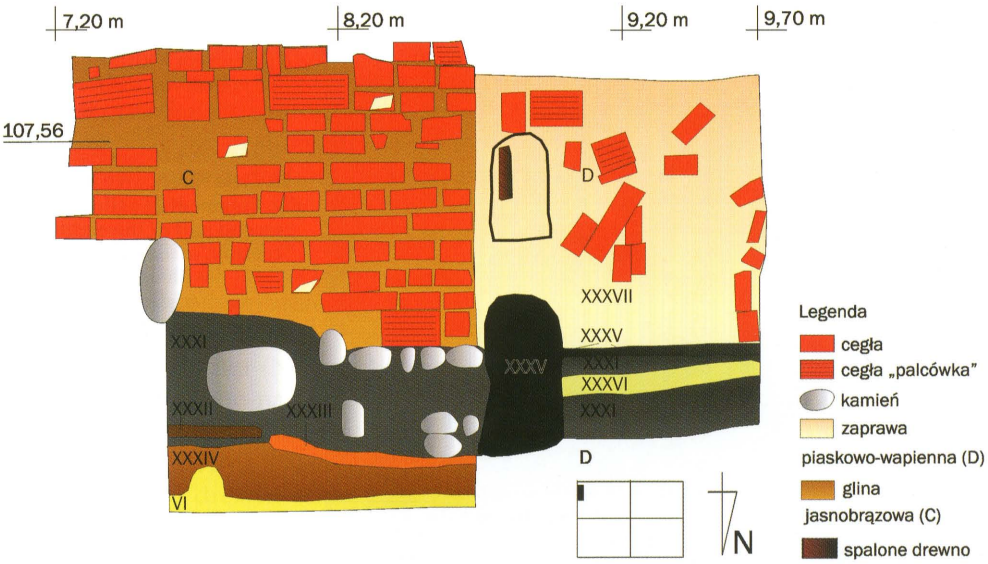

19. Ulica Złota 15, wykop archeologiczny, profil E, część południowo-wschodnia. Relikty pieca i komina w obrębie budynku z 2. poł. XVI w.-2. poł. XVIII w. *Rys. i oprac. I. Taranta, 2016.*
15 Złota Street, archaeological dig, profile E, south-eastern part. Relics of a stove and a chimney with in a building from the second half of the sixteenth century-second half of the eighteenth century. ***Drawing and prep. I. Taranta, 2016.***

przy ulicy Złotej 15. W środkowej części działki, w miejscu planowanej inwestycji budowlanej, założono wykop o wymiarach 12,5×10,5 m. Podczas prac wykopaliskowych odkryto relikty nowożytnej zabudowy mieszkalnej, gospodarczej, bruków i ogrodzenia (il. 3, 13)[39].

3. Próba rekonstrukcji przemian zabudowy na posesji przy ulicy Złotej 15 w okresie nowożytnym

2. poł. XVI– 2. poł. XVIII wieku

Zabudowa mieszkalna. W południowo-wschodniej części wykopu odkryto relikty budynku, najprawdopodobniej frontowego, drewnianego, wzniesionego w konstrukcji szkieletowej. Podstawowym elementem, wskazującym raczej jednoznacznie na obecność wyżej wspomnianej konstrukcji, jest występowanie w najniższych partiach budynku belek przyciesiowych[40], które odsłonięto na głębokości 106,60-106,52 m n.p.m. (il. 14). Część północno-wschodnia domu, o wymiarach 2,48x2,54 m[41], została zagłębiona w podłoże na głębokość od 0,26 m do 0,50 m (106,33-106,80 m n.p.m.). Ten obiekt mieszkalny wzniesiono najprawdopodobniej w pierwszym etapie obejmowania zabudową parceli, gdyż został wkopany w calec, a nie w starszą warstwę kulturową. Pierwotny poziom użytkowy, powstały podczas wznoszenia obiektów, stanowiła warstwa piasku. W toku eksploatacji budynku została ona przykryta próchniczną warstwą użytkową. Na głębokości 106,97 m n.p.m. odsłonięto relikty zbutwiałego legara (?), o długości 3,58 m i szerokości 14 cm, ułożonego na osi E–W (il. 15). Na poziomie 107,00-106,80 m n.p.m. odnotowano spaleniznę o miąższości

20. Ulica Złota 15, wykop archeologiczny. Fragment kafla z 2. poł. wieku XVIII, wykonanego w matrycy z wizerunkiem Eucharystycznego Baranka Bożego. *Fot. A. Sierko-Szymańska, 2017.*
15 Złota Street, archaeological dig. Fragment of a tile from the second half of the eighteenth century, made using a matrix with a likeness of the Eucharistic Lamb of God. *Photo: A. Sierko-Szymańska, 2017.*

21. Ulica Złota 15, wykop archeologiczny, profil E, część południowo-wschodnia. Relikty pieca i komina w obrębie budynku z 2. poł. XVI w.-2. poł. XVIII w. *Fot. I. Taranta, 2016.*
15 Złota Street, archaeological dig, profile E, south-eastern part. Relics of a stove and a chimney within a building from the second half of the sixteenth century-second half of the eighteenth century. *Photo: I. Taranta, 2016.*

3-4 cm (il. 16). Podłoga została zbudowana najprawdopodobniej z desek ułożonych na poprzecznych legarach. Ściany zapewne były wykonane z desek uszczelnionych i wzmocnionych gliną. Pośrednim potwierdzeniem wykorzystywania gliny do tych celów jest jej duży udział w warstwach związanych z budową domów oraz znaczny udział polepy w warstwach pożarowych i rozbiórkowych[42].

W wykopie odsłonięto północno-zachodni narożnik i północną część domu, o wymiarach 6,69 m na osi E–W i 2,54 m na osi N–S (il. 16). Na podstawie odkry-

tych reliktów zabudowy trudno jest jednoznacznie określić ustawienie budynku względem drogi. W średniowieczu i w okresie wczesnonowożytnym duży wpływ na budowę miast w Polsce wywarło prawo magdeburskie, względnie prawo chełmińskie, normujące szereg zagadnień w rozplanowaniu parceli i domów[43], m.in. nakaz ustawiania domów stroną szczytową. Nakaz ten wynikał z niedogodności spływania wody z dachów na ulice przy kalenicowym usytuowaniu budynków mieszkalnych[44].

Urządzenie grzewcze. W profilu E wykopu, w części północno-wschodniej budynku odkryto na głębokości 107,96-106,84 m n.p.m. relikty pieca (il. 17-19). W jego bezpośrednim sąsiedztwie, w części zagłębionej w podłoże, znaleziono fragmenty cegieł i kamienie, które pochodziły zapewne z cokołu pieca. Był on usytuowany w narożniku (NE) lub przy ścianie. W profilu E wykopu, między piecem a kominem, odkryto na poziomie 106,46 m n.p.m. relikty spalonego słupa o zachowanej wysokości 56 cm i szerokości 32 cm oraz warstwę spalenizny o miąższości 3-4 cm pod konstrukcją pieca, na głębokości 106,84 m n.p.m. (il. 19). Narażone na działanie ognia drewno ścian, podłogi i ramy zapewne było zabezpieczone gliną.

Piec był zbudowany najprawdopodobniej z kafli formowanych na kole, później został wymieniony na piec z kafli płytowych. Przemawiają za tym odkryte w zagłębionej w podłoże części domu fragmenty kafli: miskowego, datowanego na połowę XVI wieku, oraz płytowych, w zdecydowanej większości XVII-wiecznych. W tym zbiorze odnotowano datowany na okres XVII-XVIII stulecia[45] kafel z ważnym dla symboliki chrześcijańskiej przedstawieniem Baranka Bożego[46] (il. 20). W warstwach pożarowych zarejestrowano fragmenty XVIII-wiecznych kafli o kobaltowej dekoracji umieszczonej na białym tle. Odkrycie w obrębie budynku materiału zabytkowego (fragmenty naczyń glinianych, kafli) o chronologii od 2. poł. XVI do 2. poł. XVIII wieku świadczy o ciągłości istnienia tego domu[47].

Komin. Gazy spalinowe z pieca były odprowadzane rurą ceramiczną do przewodu kominowego[48]. Na północ od pieca, w jego bezpośrednim sąsiedztwie, odkryto relikty komina, wykonanego z cegieł zarówno tzw. palcówek, jak i gładkich, o zróżnicowanych wymiarach, zapewne rozbiórkowych, łączonych gliną. Komin został odkryty na głębokości 107,95-107,99 m n.p.m.; najniższy poziom był wykonany z jednej warstwy kamieni (rzędna terenu 106,76 m n.p.m.). Zachowana wysokość części ceglanej komina wynosiła 1,16 m, a szerokość 1,02 m (il. 17-19, 21).

Podczas badań archeologicznych prowadzonych na posesjach nr 12 i 15 przy ulicy Złotej odkryto relikty XVI-wiecznej zabudowy. Zauważono (oczywiście w zakresie ograniczonym do przestrzeni badawczej), że poziom posadowienia budynków w dwóch pierzejach ulicznych był zbliżony: w pierzei południowej na parceli Złota 12 rzędna terenu 106,67 m n.p.m., w północnej na parceli Złota 15 - 106,52-106,60 m n.p.m.

Budynek (w całości lub jego odsłonięta w wykopie część północna) spłonął w jednym z pożarów miasta, najprawdopodobniej w 2. poł. XVIII wieku. Z tego okresu źródła historyczne odnotowały dwa pożary, podczas których została zniszczona w znacznym stopniu zabudowa Tykocina. W 1773 roku wybuchł pożar, w wyniku którego zniszczona została większa część miasta chrześcijańskiego[49]. W 1797 roku kolejny pożar strawił miasto, a w szczególności jego dzielnicę Kaczorowo[50].

Zabudowa gospodarcza. We wschodniej części wykopu, na północ od domu, zostały odkryte relikty kamiennych fundamentów budynku gospodarczego, wzniesione na rzucie prostokąta o wymiarach 5,48 m na osi E–W i 4,46 m na osi N–S (il. 13). Były one posadowione na głębokości 107,59-107,50 m n.p.m. (w części południowej) i 107,77-107,65 m n.p.m. (w części północnej). Na podstawie źródeł archeologicznych chronologię budynku określono na wiek XVIII.

22. Ulica Złota 15, wykop archeologiczny, profil E, część południowo-zachodnia. Relikty fundamentów budynku z końca XVIII w./początku XIX w. i budynku z połowy XIX w.
Fot. I. Taranta, 2016.
15 Złota Street, archaeological dig, profile E, south-western part. Relics of the foundations of a building from the end of the eighteenth century/early nineteenth century and a building from the middle of the nineteenth century.
Photo: I. Taranta, 2016.

23. Ulica Złota 15, wykop archeologiczny, profil E, część południowo-zachodnia. Relikty fundamentów budynku i łęku ceglanego z końca XVIII w./ początku XIX w.
Fot. I. Kryński, 2016.
15 Złota Street, archaeological dig, profile E, south-western part. Relics of the building foundations and a brick arch from the end of the eighteenth century/early nineteenth century.
Photo: I. Kryński, 2016.

Bruk kamienny. Został on odnotowany na głębokości 107,52-107,41 m n.p.m., w części południowo-wschodniej wykopu, między reliktami budynku mieszkalnego a gospodarczego (il. 13, 18). Prawdopodobnie jest to pozostałość brukowania podwórza, mająca na celu wyrównanie i podniesienie poziomu parceli. Chronologię określono na XVII-XVIII wiek.

Ogrodzenie. W części północno-zachodniej wykopu, na głębokości 107,58-107,43 m n.p.m., odkryto relikt spalonego słupa i deski o długości 2,52 m i szerokości 19 cm, ułożonej na osi N-S (il. 13). Po zachodniej stronie deski zarejestrowano słup o wymiarach 16 cm (E-W)x20 cm (N-S). Niewykluczone, że ogrodzenie było granicą parceli. Lokalizacja ogrodzenia pokrywa się z granicą działki zaznaczonej na mapie zasadniczej, sporządzonej w 1948/49 r. (il. 8).

2. poł. XVIII - 1. poł. XIX wieku

Zabudowa mieszkalna. W części południowo-zachodniej, w profilu S wykopu, odsłonięto kamienno-ceglane fundamenty budynku mieszkalnego lub gospodarczego (il. 13, 22) wraz z łękiem ceglanym (pozostałość pieca?). Trudno jest jednoznacznie określić, czy był to budynek murowany, czy drewniany. Długość odsłoniętego w wykopie fundamentu pod ścianę północną wynosiła około 4,70-4,90 m[51], szerokość 0,92-1,14 m. Fundament ciągły wykonano z kamieni polnych, fragmentów cegieł i gruzu ceglanego, które w najniższej partii - od 106,28 m n.p.m. (część E) i 106,04 m n.p.m. (część W) do 106,71 m n.p.m - były łączone gliną z niewielką ilością piasku, wapna i popiołu drzewnego, a w partii wyższej (106,71 m n.p.m. do 107,19 m n.p.m.) gliną ze znaczną domieszką piasku i wapna (il. 13, 22). Wkop fundamentowy zalegał bezpośrednio na calcu. W części północno-wschodniej budynku, na głębokości 107,31-107,14-106,90 m n.p.m., odsłonięto relikt łęku ceglanego, o długości 50 cm, wysokości 41 cm (il. 23). Został on wzniesiony z cegieł (zachowały się 4 warstwy), łączonych zaprawą piaskowo-wapienną. Na podstawie analizy źródeł archeologicznych[52] określono czas wzniesienia budynku na koniec XVIII i 1. poł. XIX wieku. Funkcjonował on do połowy XIX stulecia.

W profilu południowym, w południowo-wschodniej części wykopu, odkryto kamienne fundamenty niepodpiwniczonego murowanego budynku mieszkalnego (il. 13, 16, 18). Fundament został wzniesiony z kamieni eratycznych, łączonych zaprawą piaskowo-wapienną. Przestrzenie między kamieniami wypełniono gruzem ceglanym, niewielkimi fragmentami cegieł i fragmentami dachówek. Fundament był posadowiony na poziomie 107,46 m n.p.m. (część W) i 107,76 m n.p.m. (część E). Wymiary odsłoniętego w wykopie fundamentu pod ścianę północną budynku[53]: długość 7,30 m, grubość 1-1,10 m. Na podstawie analizy źródeł archeologicznych, czas wniesienia obiektu określono na koniec XVIII i połowę XIX wieku. Budynek funkcjonował do połowy XX stulecia. Obiekt został zbudowany w miejscu starszego budynku powstałego w 2. poł. XVI w. Jego ściana północna była przesunięta względem poprzedniego obiektu o 2,24 m na południe. Prawdopodobnie przesunięcie zabudowy na południe parceli wynikało ze zmiany usytuowania budynku względem ulicy, ze szczytowego na kalenicowy.

Bruk. W profilu wschodnim wykopu, na głębokości 108,11-108,03 m n.p.m. (część południowa) odsłonięto bruk kamienny, wykonany z eratyków ułożonych na podkładzie z piasku. Być może jest to pozostałość nawierzchni „miedzucha". Chronologię określono na XVIII-XIX wiek.

1. poł. XIX-1. poł. XX wieku

Zabudowa mieszkalna. W części południowo-zachodniej, profilu południowym wykopu, zostały odkryte kamienne fundamenty północnej ściany budynku podpiwniczonego, murowanego (il. 13, 22). Mur fundamentowy wykonano z kamieni polnych łączonych zaprawą piaskowo-wapienną. Przestrzenie między kamieniami wypełniono gruzem ceglanym i niewielkimi fragmentami cegieł. Fundament był posadowiony na głębokości 107,19 m n.p.m.; wymiary odsłoniętego w wykopie muru[54]: długość 5,20 m, wysokość 1,52 m, grubość 0,80 m. Budynek był przesunięty na południe względem starszego obiektu o 0,92-1,14 m. Odkryte relikty fundamentu wraz z opisanymi wyżej fundamentami obiektu niepodpiwniczonego z końca XVIII i początku XIX stulecia, odsłoniętymi w południowo-wschodniej części wykopu, stanowiły zapewne jeden budynek murowany, jednokondygnacyjny, z dachem dwuspadowym, ustawiony kalenicowo względem ulicy. Część zachodnia tego obiektu mieszkalnego jest widoczna na zdjęciu z 1916 roku (il. 9). Na podstawie źródeł ikonograficznych (przedwojenne zdjęcia archiwalne), planistycznych, archeologicznych, historycznych i analiz architektonicznych[55], czas powstania budynku określono na połowę XIX wieku.

24. Ulica Złota 15. Widok od strony południowej. *Fot. I. Taranta, 2016.*
15 Złota Street. View from the south. *Photo: I. Taranta, 2016.*

Po 1945 roku

Podział parcelacyjny. W latach 1948/49 współczesną działkę nr 1803 tworzyły dwie parcele: zachodnia o długości 37 m, szerokości w części południowej - 9 m, północnej - 10 m, oraz wschodnia, której granice nie zostały zaznaczone na mapie (il. 8). W kolejnych latach nastąpiło scalenie tych działek, które zostały zazna-

czone na mapie z lat 70. Parcela miała długość 37 m i szerokość 16 m (il. 8). W następnych latach działka została poszerzona w kierunku wschodnim o miedzuch. Obecnie parcela ma 37 m długości, 20 m szerokości w części południowej i 22 m w północnej (il. 8).

Zabudowa mieszkalna. Opisany powyżej jednokondygnacyjny dom murowany został zapewne zniszczony podczas II wojny światowej. W jego miejsce został wybudowany parterowy budynek drewniany, z dachem dwuspadowym, usytuowany kalenicowo względem ulicy (il. 10, 11, 24). W części północno-zachodniej budynek był podpiwniczony. Najprawdopodobniej wykorzystano piwnicę starszego obiektu mieszkalnego. Budynek drewniany miał wymiary 14x9 m. Był on mniejszy od poprzedniego budynku murowanego. Ściana północna została przesunięta o 1,5 m na południe, a zachodnia o 1 m na wschód.

Zabudowa gospodarcza. Na mapie z lat 1948/49 zaznaczono budynek gospodarczy w północno-zachodniej części działki. W latach kolejnych obiekt przebudowano i zwiększono jego wymiary. Po 1970 roku, w północno-wschodniej części działki wzniesiono budynek gospodarczy. Zabudowa gospodarcza znajduje się w części północnej parceli przy ulicy Browarnej (il. 8).

4. Podsumowanie

Domy mieszkalne budowano wzdłuż ulicy Złotej w jednolitym szeregu (jak to widać na planie Kruszewskiego z ca 1790 roku). Były one wzorowane na budynkach wiejskich - drewniane, kryte słomą, gontem lub dachówką, zazwyczaj zwrócone szczytem do ulicy, mając za sobą wydłużone w głąb posesji podwórze. Budynki nie stykały się ze sobą, tworzyły wolne, niezbyt szerokie przejścia z podwórza na ulicę. W końcu XVIII i w XIX wieku, na parcelach przy ulicy Złotej 15 i 17, domy drewniane w typie wiejskim zastąpiły murowane budynki: parterowy (Złota 15) i jednopiętrowa kamienica o charakterze miejskim (Złota 17). Zajęły one całą szerokość frontu parceli od strony ulicy. W dolnej części budynku mieścił się kram kupca lub warsztat rzemieślnika, a w górnej kondygnacji mieszkanie dla właścicieli. Kamienice takie, powstałe na parcelach o określonej zwyczajowo, a później i ustawowo, szerokości około 6-10 m (w latach 1948/49 szerokość parceli przy ulicy Złotej 15 wynosiła 9 m), łączyły się w regularne szeregi. Na tyłach tych szeregów domów tworzyły się grupy podwórzy, mające drobniejsze zabudowania gospodarcze[56].

Regularność ulic prowadziła do możliwie równego rytmicznego zabudowania, prawidłowego układu parceli i dogodnego rozplanowania domów[57]. Pozornie schematyczny układ wykazuje przy bliższym wejrzeniu weń i poznaniu miasta średniowiecznego znaczne zalety i głębię wysiłku twórczego[58]. Skrystalizowanie się potrzeb w dziedzinie mieszkaniowej, handlowo-przemysłowej prowadzi z czasem do przyjęcia określonych zasad w budowie i w ujęciu urbanistycznym całości miasta[59]. Jest to wielka zasługa budowniczych średniowiecza, którzy świetnie opanowali swą sztukę[60].

Wieki całe, liczne pożary, okresy ruiny i odbudowy składają się na kształt zabudowy i ulic, pozornie dziś zawiły i skomplikowany[61], którego rozumienie wymaga spojrzenia z szerokiego kręgu nauk humanistycznych i przyrodniczych.

Przypisy

[1] A. Pancewicz, *Rola rzek w rozwoju przestrzennym historycznych miast nadrzecznych. Woda w przestrzeni przyrodniczej i kulturowej*, w: *Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego*, t. II, Komisja Krajobrazu Kulturowego PTG, Oddział Katowicki PTG, Sosnowiec 2003, s. 275.

[2] W. Trzebiński, P. Gartkiewicz, P. Szafer, *Tykocin, woj. białostockie. Studium historyczno-urbanistyczne do planu zagospodarowania przestrzennego miasta*, Warszawa 1957, s. 14.

[3] Tamże, s. 5; J. Kubiak, *Studium historyczno-urbanistyczne do planu zagospodarowania przestrzennego Tykocina*, Warszawa 1975, s. 14.

[4] W. Trzebiński, P. Gartkiewicz, P. Szafer, *Tykocin, woj. białostockie*, s. 5.

[5] T. Tołwiński, *Urbanistyka. Budowa miasta w przeszłości*, t. I, Warszawa 1948, s. 12-13.

[6] B. Krasnowolski, *Z badań nad urbanistyką Krakowa i miast ziemi krakowskiej*, „Wratislavia Antiqua", t. 2, s. 75.

[7] J. Pudełko, *Próba pomiarowej metody badania planów niektórych miast średniowiecznych w oparciu o zagadnienia działki*, „Kwartalnik Architektury i Urbanistyki", t. IX, 1964, z. 1, s. 8.

[8] Tamże.

[9] Tamże, s. 5.

[10] Tamże, s. 22-23.

[11] Tamże, s. 11.

[12] Hipotetyczna szerokość parceli została ustalona na podstawie metody metrologicznej, która została zaprezentowana przez autorkę artykułu w publikacji: *Tykocin - urbanistyczny palimpsest*, w: „Biuletyn Konserwatorski Województwa Podlaskiego", z. 20, s. 122-123, 137.

[13] B. Krasnowolski, *Z badań nad urbanistyką Krakowa i miast ziemi krakowskiej*, s. 76.

[14] J. Pudełko, *Próba pomiarowej metody badania planów niektórych miast średniowiecznych w oparciu o zagadnienia działki*, s. 11.

[15] Tamże.

[16] Tamże, s. 23-25.

[17] *Rynek Tykocki, 1769*, rys. K. Nowicki. Źródło: Zbiory Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie, Gabinet Rycin, zbiór Stanisława Augusta Poniatowskiego, p. 188, nr 56.

[18] Na *Planie Rynku Tykockiego* jest to ulica Rynkowa.

[19] Fotokopia w zbiorach Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Białymstoku.

[20] P. M. Gartkiewicz, *Alumnat wojskowy w Tykocinie*, w: „Kwartalnik Architektury i Urbanistyki", t. VII, z. 2, 1962, przyp. 43.

[21] E. Wroczyńska, *Śródmieście Tykocina w XVI w. Przyczynek do kształtowania się historii miasta*, w: B. Pacholska (red.), *Czas na Podlaskie, Tykocin. Referaty z sesji historycznej 492 rocznica urodzin województwa podlaskiego*, Tykocin 2005, s. 52.

[22] A. Oleńska, *Jan Klemens Branicki. „Sarmata nowoczesny". Kreowanie wizerunku poprzez sztukę*, Białystok-Warszawa 2011, s. 347.

[23] Mapa zasadnicza Tykocina z 1948/9 r., w skali 1: 1000, sporządzona przez mierniczego przysięgłego J. Kownackiego. Zbiory Archiwum Państwowego w Białymstoku.

[24] J. Kubiak, *Studium historyczno-urbanistyczne do planu zagospodarowania przestrzennego Tykocina*, mapa zasadnicza z 1970 r. w skali 1:1000.

[25] Zbiory Muzeum Podlaskiego w Białymstoku, Oddział w Tykocinie, Nr inw. MT/H/I 101.

[26] W. Trzebiński, P. Gartkiewicz, P. Szafer, *Tykocin, woj. białostockie. Studium historyczno-urbanistyczne do planu zagospodarowania przestrzennego miasta*, fot. 12, Fot. PKZ, 1956, neg. 1869.

[27] Zbiory Muzeum Podlaskiego w Białymstoku, Oddział w Tykocinie, Nr inw. MT/H/I 450.

[28] AGAD, ASK, dz. LVI, sygn. T-4, *Inwentarz Tykocina 1571*, k. 16-17.

[29] *Inwentarz Tykocina 1701*, sygn. BJ6247 III, s. 41.

[30] *Inwentarz Tykocina 1771/2*, k. 317.

[31] M. Czarnecki, *Sprawozdanie z badań archeologicznych przeprowadzonych na terenie posesji nr 12 przy ulicy Świerczewskiego w Tykocinie w 1979 r.*, mps, Warszawa 1980, s. 12.

[32] Tamże.

[33] Tamże, s. 14.

[34] Pomiary głębokości są podane w przybliżeniu ze względu na nieudostępnienie kierownikowi badań archeologicznych wartości rzędnej wysokościowej repera stałego na północnej wieży kościoła parafialnego.

[35] M. Czarnecki, *Sprawozdanie z badań archeologicznych przeprowadzonych na terenie posesji nr 12 przy ulicy Świerczewskiego w Tykocinie w 1979 r.*, s. 12.

[36] U. Stankiewicz, *Przyczynek do badań obszarów miejskich Podlasia na przykładzie Tykocina w powiecie białostockim*, w: red. M. Zalewski, M. Zemło, *Małe Miasta. Perspektywa archeologiczna*, Acta Collegii Suprasliensis, t. XVII, Lublin-Supraśl 2014, s. 119-120; U. Stankiewicz, *Tykocin w woj. podlaskim z perspektywy źródeł archeologicznych*, w: „Podlaskie Zeszyty Archeologiczne", z. 7-8/2011-2012, s. 185; U. Stankiewicz, A. Wawrusiewicz, *Tykocin z archeologią po drodze*, Białystok 2012, s. 10.

[37] J. Piekalski, *Elementy infrastruktury średniowiecznego Wrocławia*, w: „Wratsilavia Antiqua", t. 6, s. 19.

[38] J. Piekalski, *Obraz ulicy w przestrzeni publicznej średniowiecznego Wrocławia*, w: „Wratsilavia Antiqua", t. 11, s. 410.

[39] Dziękuję Panu prof. Januszowi Pietrzakowi z Instytutu Archeologii Uniwersytetu Łódzkiego za konsultacje merytoryczne w zakresie analizy architektonicznej i funkcji odkrytych pozostałości budynków.

[40] K. Jaworski, *Późnośredniowieczne budownictwo drewniane we Wrocławiu*, w: „Mediaevalia Archaeologica 1", 1999, s. 73.

[41] Nie są to wymiary całkowite budynku, tylko jego części odsłoniętej w wykopie archeologicznym.

[42] J. Piekalski, *Budownictwo z drewna w późnośredniowiecznym Wrocławiu*, w: „Archaeologia Historica Polona", t. 1, Materiały z I sesji naukowej Uniwersyteckiego Centrum Archeologii Średniowiecza i Nowożytności, Toruń 1995, s. 113.

[43] T. Tołwiński, *Urbanistyka. Budowa miasta w przeszłości*, s. 25.

[44] Tamże.

[45] Dziękuję księdzu dr. Janowi Niecieckiemu, wykładowcy na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim, Paniom: dr Annie Oleńskiej, adiunkt w Instytucie Sztuki PAN, Annie Dąbrowskiej, kierownikowi Muzeum Wnętrz Pałacowych w Choroszczy, oddział Muzeum Podlaskiego w Białymstoku, oraz Pani Joannie Tomalskiej, kierownik Działu Sztuki Muzeum Podlaskiego w Białymstoku, za konsultacje merytoryczne dotyczące ustalenia chronologii kafla piecowego z wizerunkiem Baranka Bożego.

[46] W polskiej heraldyce szlacheckiej wizerunek Baranka Bożego został umieszczony w godle herbu Junosza, do którego należał m.in. magnacki ród Rzeczypospolitej Kołowie. Do najbardziej znanych przedstawicielek tego rodu należały Barbara Kolanka Radziwiłłowa, żona Jerzego Radziwiłła i matka Barbary Radziwiłłówny - drugiej żony króla Zygmunta Augusta, oraz Katarzyna Kolanka Sieniawska - żona hetmana wielkiego koronnego, wojewody bełskiego i ruskiego Mikołaja Sieniawskiego i matka Hieronima Sieniawskiego, wojewody ruskiego. Według *Inwentarza Tykocina* z 1571 roku: *Pan wojewodica Sieniawski* miał *plac* liczący *prętów siedlibnych 8 i ½*, położony przy ulicy Wielkiej (współcześnie ulica Złota) w Tykocinie.

[47] Dziękuję Pani mgr Urszuli Stankiewicz, starszej kustosz z Działu Archeologii Muzeum Podlaskiego, za pomoc w określeniu chronologii ceramiki naczyniowej i kafli.

[48] M. Dąbrowska, *Kafle i piece kaflowe w Polsce do końca XVIII wieku*, w: „Studia i Materiały z Historii Kultury Materialnej", t. 58, s. 155.

[49] M. Choińska, *Powinności mieszczan w mieście królewskim a w mieście prywatnym: przykład Tykocina w XVI-XVIII wieku*, w: „Studia Podlaskie", t. XVIII, s. 36.

[50] J. Kubiak, *Studium historyczno-urbanistyczne do planu zagospodarowania przestrzennego Tykocina*, s. 16.

[51] Narożnik NE budynku na wysokości między 7,60 a 7,80 m od narożnika południowo-wschodniego wykopu. Dokładna lokalizacja narożnika jest trudna do określenia ze względu na niszczący wkop pod wodociąg i przydomowe instalacje kanalizacyjne.

[52] Fragmenty ceramiki naczyniowej, odkryte w ławie fundamentowej, w części zachodniej obiektu datowane na koniec XVIII i początki XIX wieku.

[53] Nie jest to całkowita długość i grubość fundamentu.

[54] Jw.

[55] P. Gartkiewicz określił chronologię domu klasycyzującego przy ulicy Złotej 17 (P. Gartkiewicz, *Katalog zabytków sztuki miasta Tykocina*, Warszawa 1957, mps, s. 9 - dom w pierzei północnej Rynku Starego) na połowę XIX wieku. Niniejszy obiekt był połączony z budynkiem przy ulicy Złotej 15. Jest bardzo prawdopodobne, że te budynki stanowiły kwartał murowanej zabudowy staromiejskiej wzniesionej w tym samym okresie.

[56] T. Tołwiński, *Urbanistyka. Budowa miasta w przeszłości*, s. 63.

[57] Tamże, s. 67.

[58] Tamże.

[59] Tamże, s. 66.

[60] Tamże, s. 66-67.

[61] Tamże, s. 107-108.

Irena Taranta

Relics of Development in 15 Złota Street in Tykocin

The *locatio* of the town of Tykocin on the Narew, performed in 1425 by Duke Janusz I of Mazovia, was based on Chełmno Law. The impact exerted by natural conditions was reflected in the spatial configuration stretching along the river Narew (fig. 1-2). Złota Street, situated in the close vicinity of the river, constitutes a prominent element of the communication sequence and the town planning composition.

The author of this article conducted archaeological excavations in a plot bearing the geodetic number 1803 in 15 Złota Street. Despite its limited range the research provided new data concerning the shaping and progress of the spatial structure of the street in question (fig. 3). A dig 12,5 x 10,5 meters large was made in the centre of the plot, on the spot of a planned construction investment. Relics of modern residential buildings (second half of the sixteenth century-twentieth century), utility buildings, cobblestones, and fencing (fig. 3, 13) were discovered.

Residential houses were erected along Złota Street in a uniform row (seen in the Kruszewski plan from 1790). They were modelled on rural buildings - wooden, thatched or with a shingle or tile roof - and as a rule with the gable facing the street, and with elongated courtyards. The buildings were not adjacent but created open and not very wide passages leading from the courtyard to the street. At the end of the eighteenth century and in the course of the nineteenth century wooden rural-type buildings were replaced by brick counterparts: a ground-floor edifice (15 Złota Street) and a single-story building (17 Złota Street), both thoroughly urban and occupying the entire front part of the plot facing the street. Such town houses, erected on plots about 6-10 metres wide (in 1948/49 the width of the plot in 15 Złota Street totalled 9 metres), with the widths determined first by custom and then by regulations, were linked into regular rows.

The symmetrical configuration of the streets also resulted in rhythmic development, as even as possible, and a convenient delineation of the houses. More closely examined, the ostensibly schematic configuration discloses, owing to an in-depth acquaintance with the mediaeval town, considerable assets and great creative effort.